

A. Mingazutdinov, Ph.D. in History, Professor,
Yu. Latysh, Ph.D. in History, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**A DISTINGUISHED DEVELOPER OF THE MUSEUM AFFAIRS
(DEDICATED TO THE NINETEENTH ANNIVERSARY OF BIRTH OF M.I.SIKORSKI)**

The article is dedicated to the Founder and Director General of the National Historical and Ethnographic Conservancy "Pereyaslav" M.I.Sikorski (1923-2011).

Key Words: M.I.Sikorski, National Historical and Ethnographic Conservancy "Pereyaslav", museums.

УДК 94(37):255.6

Н. Мінняло, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

**ПОХОДЖЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ВЕСТАЛОК У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ
(VIII-I СТ. ДО Р.Х.)**

У статті розглядаються версії походження колегії весталок у Стародавньому Римі, зроблено наголос на реформаторській діяльності Нуми Помпілії. Крім того, розглянуті особливості соціального становища весталок як осіб з повною право- та дієздатністю, а також права та привілеї жриць Вести, які мали підкреслювати їхній особливий сакральний статус у Римській республіці.

Ключові слова: весталки, соціальний статус, Стародавній Рим, "маскулінність", великий понтифік, personae sui iuris, leges regiae

Вивчаючи історію людської цивілізації, дослідники виділяють два головні типи культури – маскулінні і фемінні, які визначаються за критерієм розподілу гендерних ролей у суспільстві. Головними параметрами для такого поділу є: розподіл влади (рівність-нерівність статей), індивідуальний доступ до влади; гнучкість – ригідність ставих ролей у сім'ї та професійному функціонуванні; індивідуалізм – колективізм у міжстатевій взаємодії; поширеність маскулінності/фемінності як статево типізованих моделей поведінки.

Під маскулінністю суспільства передусім розуміється орієнтація чоловіків і жінок на агресивну, жорстку поведінку, досягнення матеріального успіху; що ж до фемінності, то вона розглядається як дружня, несуперечлива поведінка, що забезпечує якість життя для кожного члена суспільства незалежно від статі індивіда [1, с. 116-117].

Виходячи з наведених критеріїв, а також свідчень античних авторів про перманентні війни та агресивну зовнішню політику Римської держави впродовж усієї її історії, ми маємо всі підстави розглядати римське суспільство як типово маскулінне, де жінка по відношенню до чоловіка займає підлегле становище. Проте навіть у такому суспільстві існувала окрема категорія жінок, які були наділені усією повнотою прав (personae sui iuris). Маємо на увазі насамперед колегію весталок, які були своєрідним символом існування та процвітання Римської держави та займали чільне місце серед жрецьких колегій Римської республіки.

Це пояснюється кількома факторами. По-перше, колегія весталок була єдиною жіночою жрецькою колегією в Римі, по-друге, служба весталок потребувала тривалого десятирічного навчання, по-третє, весталки у Римській державі, як уже було зазначено, на відміну від інших жінок, володіли повною право- і дієздатністю. Ці факти вказують на те, яке важливе значення у Римі відводилося богині домашнього вогнища Весті [12, с.419-439]. З цього погляду важливо розглянути походження та соціальний статус весталок, а також спробувати з'ясувати їхнє місце у політичному житті Римської республіки, взявши до уваги факт рівності прав весталок та прав римського громадянина.

Добре відомо, що у стародавньому Римі Веста шанувалася на двох рівнях – державному та приватному. Щодо походження культу Вести як богині-покрови-

тельки священного вогнища громади, у джерелах існує кілька версій. Діонісій Галікарнаський стверджує, що честь встановлення культу Вести належить засновникові Риму – Ромулу, мати якого – Рея Сільвія – також була служителькою богині в Альбі (Dionys.II.65.1). З повідомлень Діонісія також дізнаємося, що покидаючи палаючу Трою, Еней привіз в Італію палладій Афіні, який, за легендою, був зроблений самою богинею і зберігався у храмі Вести в місті Лавінії (Dionys.I.44).

Сама ж богиня перш за все ототожнювалася з чистим вогнем, тому в римському храмі Вести її уособлювало священне вогнище, а не скульптурні чи іконографічні зображення [4, с.289-290]. За іншою версією, поруч з колегіями авгурів, саліїв, феціалів, фламінів, понтифіків та куріонів реформою другого римського царя Нуми Помпілії була створена окрема колегія, до складу якої спочатку були обрані чотири непорочні діви, що мали охороняти священний вогонь Вести. (Dionys.II.63.4). Як вважає, І. Л. Маяк, є всі підстави стверджувати, що весталки існували у Римській державі ще до реформи Нуми Помпілії, якому належить честь реформування і впорядкування вже існуючого культу Вести, а також створення нових жрецьких колегій. Варто згадати насамперед створення колегії понтифіків (цій посаді безпосередньо підпорядковувалися весталки), а також розробка священних формул, які використовувалися весталками при здійсненні обрядів [6, с. 272-273].

Враховуючи давність походження і значення колегії весталок, їхні права та привілеї визначалися царськими законами, згадки про які збереглися у працях Тіта Лівія, Діонісія Галікарнаського, Плутарха, Авла Геллія. Тривалий час у науці точилися дискусії про те, чи варто довіряти цим повідомленням, оскільки leges regiae не дійшли до нашого часу. На сьогоднішній день констатуємо, що дискусія завершилася на користь можливого існування царських законів. Як вважає І. Л. Маяк, за формою leges regiae нагадували більше не республіканські leges datae, а едикти магістратів, більше того, по суті вони являли собою протомажистратські едикти. Вони не лише визнавалися і цитувалися античними істориками, деякі їх положення увійшли до XII таблиць. Таким чином, вони заслуговують на довіру, особливо у пунктах, які стосуються найдавніших періодів історії Риму [5, с.297].

Спираючись на вище згадані джерела, можемо стверджувати, що служба весталок була надзвичайно

почесною, чим і визначався надзвичайно високий соціальний статус весталок. Хоча в історіографії тривають дискусії з цього питання. Г.Віссова, роблячи наголос на важливості культу Вести не лише у публічному, а й приватному житті римлян, стверджував, що весталки по суті прирівнювалися таким чином до матрон, які були хранительками священного вогнища ще з давніх-давен [13]. М.Бірд (Mary Beard), професорка Кебриджського університету, розглядаючи дане питання, наголошує на неоднозначності статусу весталок у римському суспільстві. З одного боку, весталка поєднувала в собі риси дівчини та матрони, а з іншого – її статус має багато спільного зі статусом чоловіка (наприклад, весталка мала право складати заповіт) [11]. Німецька дослідниця І.Кроппенберг заперечує поширену у літературі так звану "маскулінізацію" весталок, тобто автоматичне прирівнювання їхнього статусу до статусу чоловіка, оскільки від представників решти жрецьких колегії Риму не вимагалось дотримання цнотливості, у разі втрати якої їм би загрожувала смертна кара. Крім того, безпосередньо від дотримання цнотливості залежало виконання їхнього головного обов'язку, що полягав у підтриманні священного вогнища [12]. А.Немировський, розглядаючи становище весталок, приводить до думки, що вони у суспільному житті не мали значного впливу в сакральній сфері, однак із давніх часів зберігали свій авторитет, коріння якого сягають ще доби матриархату [7].

Особливістю римської релігії був її гентильно-аристократичний характер. Це підтверджується повідомленнями античних авторів. Повна монополія у релігійному житті надавала патриціям переваги у політичному житті, особливо у перші століття республіки. Головним чином це стосувалося можливостей впливу на хід роботи коміцій та їхню законодавчу діяльність (Liv.IV.6.2). Таким чином, допуск плебеїв до вищих магистратур фактично втрачав своє значення, оскільки без освячення релігійно рішення народних зборів та едикти магистратів розглядалися як злочин проти богів [7, с.142]. Виходячи з цього, можна припустити, що на перших порах існування колегії для служби Весті приймалися лише представниці патриціанських родів.

У той же час просопографічний аналіз імен весталок епохи республіки свідчить, що вже у V-IV ст. до Р.Х. серед жриць ми знаходимо імена представниць плебейських родів. Йдеться про весталок Орбінію (Урбінію), Помпілію (Ор(р)іл(л)іа; Popilia, Porpilia, Pompilia), Опімію. До того ж, дискусійним виглядає патриціанське походження і двох перших весталок, посвячених царем Нумою Помпілієм, – Канулеї і Веренії. Що ж до решти двох весталок – Геганії і Тарпей, то чітко встановлено, що вони належали до знатних албанських і сабінських родів (Plutarch.Num.10). Ім'я Канулеї могло потрапити до списку перших весталок з поваги до плебейського трибуна Гая Канулея 445 р. до Р.Х., а про Веренію, за винятком весталки з таким ім'ям, у джерелах узагалі нічого не відомо [3, с.136].

Таким чином, стверджувати, що представниці плебейських родів були допущені до одного з найважливіших культів уже на початку існування республіки, було б надто поспішно. Більш логічною виглядає версія, згідно з якою представниці знатних плебейських родів отримали право нести службу у храмі Вести уже після прийняття закону Огульнія у 300 р. до Р.Х., згідно з яким плебеям дозволялося у брати участь у діяльності колегії понтифіків. Незважаючи на спротив релігійній реформі у особі Анпія Клавдія Цека, до колегії авгурів було додано п'ять учасників з плебеїв, а до колегії понтифіків були включені чотири часніти з плебеїв (Liv.X.8.3).

Утім навіть допуск плебеїв до суспільно значимих сасг та культу Вести не зменшував високих вимог, які висувалися римською традицією до потенційних жриць. За свідченням Авла Геллія, весталкою не могла бути дівчинка молодше шести і старше десяти років; та, у якої не було в живих батька чи матері (вимога *patrima i matrima*). Потенційна весталка також не повинна була мати жодних фізичних вад, мала безпосередньо під владою (*manus*) батька. До служіння Весті не дозволялося залучати доньок членів колегії фламнів, авгурів, квідецемвірів та саліїв. Оскільки Веста була італійським божеством, тому не допускалися дівчатка з родин, батьки яких не мали нерухомості на території Італії. Обравши дівчинку, великий понтифік говорив такі слова: "Жрицю-весталку для здійснення священних обрядів, які за законом здійснює жриця-весталка за римський народ Квіритів, як така, що краща за законом, так тебе, Амату, беру" (Gel.I.12). Після цього відбувалася емансипація весталки, тобто вона виходила з-під влади (*manus*) батька.

За Геллієм, першу весталку звали Аматою (Gel.I.12). Ім'я легендарної першої весталки, ймовірно, походить від дієслова "amare" у значенні "любити". Буквально ім'я "Амата" перекладається як "улюблена" (богині?). У римській міфології є жіноча постать з аналогічним іменем. Йдеться про дружину царя Латина – Амату, яка у протиставленні Енея з Турном була явно не на боці троянського героя. Зрештою Амата покінчила самогубством після загибелі Турна, але малоімовірно, що вона мала пряме відношення до служіння культу Весті, оскільки будучи дружиною і матір'ю, порушувала головну заповідь весталок – незайманості, непорочності [6, с.271]. До того ж, у римлян існувало навіть окреме божество, яке уособлювало жіночу цнотливість. Йдеться про богиню Пудикітію (*Pudicitia*), яку шанували ще на зорі римської державності. Крім того, у стародавньому Римі існували окремі храми патриціанської та плебейської Пудикітії [9].

Як відомо, у Римській республіці безпосереднім опікуном весталок був верховний понтифік, який і відповідав за відбір дівчаток для служіння богині. Ця процедура називалася *captio* (від *carere* – забирати), що свідчить про її насильницький характер, оскільки у жриці брали дівчаток віком від 6 до 10 років, тобто ще до настання періоду біологічної та соціальної зрілості. А. Немировський порівнює *captio* з відомою з давніх-давен історичною формою шлюбу – актом "умикання", тобто викрадення нареченої, адже "взята" (*capta*) весталка виходила з влади батька і потрапляла під владу великого понтифіката [7, с.79-80]. Проте якщо для давніших часів можна припустити імовірність викрадення дівчаток для служби богині, то в епоху республіки серед аристократичних родин, навпаки, було почесно мати весталку у своїй родині [3, с.154].

Нума Помпілій під час проведення релігійної реформи, враховуючи виняткове значення для римської громади культу Вести, надав її жрицям значних прав і привілеїв. По-перше, лише весталкам дозволялося складати заповіт ще за життя батька, а також самостійно розпоряджатися своїм майном, у той час як інші жінки впродовж усього життя мусили підпорядковуватися волі чоловіка. Це підтверджується законами XII таблиць, де говориться про те, що "предки побажали, щоб жінки навіть у зрілому віці знаходилися під опікою, за винятком дів-весталок, які визнавалися вільними" [2]. Лише згодом, у часи правління імператора Октавіана Августа, це право буде надано матерям трьох дітей. (Plut.Numa.10). У царську епоху і в період республіки серед жінок лише весталки мали право складати запо-

віт. Якщо ж весталка помирала без заповіту, то її майно переходило у державну скарбницю (Gel.1.12.18).

Ще одним важливим чинником, що прирівнював цю категорію жінок до становища чоловіків, було право вільно виступати у суді. (Gel.VII.7.2) Наприклад, у 420 р. до Р.Х. весталку Постумію звинуватили в інцесті. Підставою для цього служило надмірне захоплення служительки Вести одягом і прикрасами, а також незалежний характер. Проте Постумія змогла захиститися і була виправдана, але все-таки мусила була покарана. (Liv.IV.44.12).

Будучи символом Римської державності, весталки згідно з *leges regiae* володіли низкою привілеїв, які мали робити акцент на їхньому винятковому становищі у суспільстві. Для прикладу статус весталки підкреслювався тим фактом, що коли б хтось опинився під її носилками, то того чекала смертна кара, оскільки це було зазіханням на священний простір жриці (Plut.Numa.10). З іншого боку, уже згадані вище права та привілеї весталок робили їх активними учасницями життя римської громади, що не мало нічого спільного з затворництвом. Відомо, що весталки мали право на деякий час залишити храм Вести за станом здоров'я. Наприклад, матрона Фаннія доглядала за хворою весталкою Юнією [3]. Тому маємо всі підстави вважати весталок публічними особами, чий статус підкреслювався низкою прерогатив. Приміром, поза межами святилища весталок супроводжували ліктори (Plut.Numa.10). Зустрічаючи весталку, ліктори консулів і преторів опускали фаски на знак поваги до високого соціального статусу весталки у Римі (Sen.Contr.VI.8). У цирку та в театрі за весталками закріплювалися спеціальні почесні місця (Cic.Mur.73).

Коло обов'язків весталок не обмежувалося лише служінням богині в Атріумі. Весталки брали участь і в інших обрядах, що мали важливе значення у Римській державі. Жриці приносили жертви богині, які складалися з суміші перемеленого з сіллю зерна (*mola salsa*). 14 травня весталки кидали з мосту (*pons Sublicium*) в Тибр ляльки Аргеїв (Ovid.Fast.IV.731), під час Консуалії 21 серпня брали участь у жертвопринесеннях на честь бога Конса (Tertul.De spect.5), а 25 серпня – богині Опс, а також разом з матронами були посвячені у культ жіночого божества *Vona dea*. (Serv.Aen.VIII.190).

Особлива святість, якою оточувало весталок суспільство, вимагала від служительок Вести дотримання клятви зберігати цнотливість протягом тридцяти років, поки тривала служба богині. В разі порушення клятви на весталку чекала смертна кара, оскільки це прирівнювалося до інцесту. Після поразок римлян у битвах з Ганнібалом у 216 р. до Р.Х. весталки Опімія і Флоронія були звинувачені у здійсненні інцесту. Одна з них була за звичаєм замурована живцем, інша весталка вкоротила собі віку. Коханець Флоронії L. Cantilius – scriba

pontificus – був забитий різками до смерті (Liv.XXII.57). Весталки, як відомо, були відповідальними за те, щоб у храмі Вести завжди горів вогонь. Якщо ж із якихось причин священний вогонь гаснув, то весталка також підлягала покаранню. Зокрема, у 206 р. до Р.Х. вогонь у храмі погас, за що весталка була покарана понтифіком. (Liv.XXVIII.11.6). В іншому випадку свою ученицю врятувала старша весталка Емілія, помолившись, кинувши у вогнище свою пов'язку (Dionys.II. 68.3-5).

Отже, можна зробити висновок, що культ Вести у Римській державі виник ще до релігійної реформи Нуми Помпілія. Впродовж усієї історії Риму цей культ відіграв надзвичайно важливу роль у житті суспільства. Це поширювалося і на служительок культу богині, яких оточували особливою святістю. Однак було б помилково вбачати у цих правах і привілеях автоматичне прирівнювання становища весталки до становища чоловіка. Оскільки навіть наділена цим нетиповим для римської матрони набором прав, весталка вже була безпосередньо виключена з політичного життя республіки, тобто вона не мала права обирати та бути обраною, у той же час навіть чоловіки з нижчих верств населення мали політичні права, обираючи народних трибунів, які захищали їхні інтереси перед патриціями, а в подальшому для них стали доступними і курульні магістрати. У той же час вплив весталки навіть із патриціанського роду стосувався передусім сакральної сфери.

Список використаних джерел

1. Говорун Т.В., Кікнедзі О.М. Гендерна психологія. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 308 с.
2. Древнеримские мыслители. Свидетельства, тексты, документы / Под ред. А.А. Аветисян. – К.: Изд-во КГУ им. Т.Г.Шевченко, 1958. – 280 с.
3. Древнее Средиземноморье: религия, общество, культура/ Сборник статей под ред. О.П. Смирновой, А.Л. Смышляева. Перевод статей с франц. О.П. Смирновой. – М.: ИВИ РАН, 2005. – 287 с.
4. Жреческие коллегии в Раннем Риме. К вопросу о становлении римского сакрального и публичного права. / Отв. ред. Л.Л.Кофанов. – М.: Наука, 2001. – 328 с.
5. Маяк И.Л. К вопросу о царских законах в Риме//Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира.– СПб. – 2013. – Вып. 12. – с.288-298
6. Маяк И.Л. Римские древности по Авлу Геллию: история, право: Монография. – М.: Аргамак, 2012. – 336 с.
7. Немировский А. И. Идеология и культура раннего Рима. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1964. – 226 с.
8. Робер Ж.Н. Рим./ Пер. с франц. Н.И.Озерской. – М.: Вече, 2006. – 384 с.
9. Словник античної мітології/ Упоряд. І. Я. Козовик, О.Д. Пономарів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 312 с.
10. Сморгачев А.М. Религия и власть в Римской республике: магистраты, жрецы, храмы. – М.: РГГУ, 2012. – 602 с.
11. Beard M. Religions of Rome. A History. – Volume 1. – Cambridge: University Press, 1998. – 454 p.
12. Kroppenbergh I. Law, Religion and Constitution of the Vestal Virgins// Law and Literature. – 2010. – pp. 418 – 439.
13. Wissowa G. Religion und Kultus der Römer [Text]: Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft. – München: C.H. Beck, 1902. – 534 s.

Надійшла до редколегії 27.06.13

Н. Миняйло, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПРОИСХОЖДЕНИЕ И СОЦИАЛЬНЫЙ СТАТУС ВЕСТАЛОК В ДРЕВНЕМ РИМЕ (VIII-I ВВ. ДО Р.Х.)

В статье рассматриваются версии происхождения коллегии весталок в Древнем Риме, сделан упор на реформаторскую деятельность Нумы Помпилия. Кроме того, рассмотрены особенности социального положения весталок как лиц с полной право- и дееспособностью, а также права и привилегии жриц Весты, которые должны были подчеркивать их особый сакральный статус в Римской республике.

Ключевые слова: весталки, социальный статус, Стародавній Рим, "маскулинність", великий понтифік, *personae sui iuris*, *leges regiae*.

N. Miniailo, Graduate Stud.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORIGINS AND SOCIAL STATUS OF VESTAL VIRGINS IN ROMAN REPUBLIC (VIII-I CEN. BC)

In this article we talk about the problem of the origin of the Vestals virgins in Ancient Rome and attend a special attention to the reform of Numa Pompilius. In addition, we analyze the features of the social situation of the Vestals, who had full social capacity in Roman society; we also view the rights and privileges of the Vestals, these privileges had to emphasize their sacred status in the Roman Republic.

Key words: vestals, social status, Ancient Rome, "masculinity", pontifex maximus, *personae sui iuris*, *leges regiae*.